

BOEKBESPREKINGEN

Clements, R.E. (Ed.). *The World of Ancient Israel, Sociological, Anthropological and Political Perspectives, Essays by Members of the Society for Old Testament Study*, Cambridge/New York/Melbourne/New Rochelle/Sydney, Cambridge UP, ISBN 0-521-34243-0, 1989, 16 x 24, xii+436 blz., £45,-; \$65,-.

Op gezette tijden verschijnen er onder auspiciën van de Society for Old Testament Study publikaties, waarin Britse exegeten rondom een bepaald thema de nieuwste inzichten presenteren en evalueren. Wat in 1925 begonnen is met het boek van A.S. Peake (ed.). *The People of the Book* is inmiddels uitgegroeid tot een hoogstaande serie, die door menig exegeet bij herhaling wordt geraadpleegd. Te noemen zijn dan met name de delen *Record and Revelation* (1938), *The Old Testament and Modern Study* (1951), *Documents for Old Testament Times* (1958), *Archaeology and Old Testament Study* (1967) en *Tradition and Interpretation* (1979). De jongste telg in deze rij biedt ditmaal geen gemeenschappelijk thema, maar een belangrijke methodologische invalshoek. Een toenemend aantal oud-testamentici blijkt namelijk tot het inzicht te zijn gekomen dat zowel het tijdvak dat door het O.T. wordt besproken als de geschriften die ertoe behoren eenvoudigweg niet (meer) op een verantwoorde wijze bestudeerd kunnen worden zonder de inbreng van sociologische, antropologische en politieke disciplines. Het zijn bijvoorbeeld de oud-testamentici in de U.S.A. geweest die aan de wieg hebben gestaan van de hiernieuwde belangstelling voor de antropologie, niet de antropologen zelf!

Wie de achttien essays in deze bundel bestudeert, krijgt echter niet alleen een uitstekend beeld van de meest recente stand van zaken – zowel op het eigen vakgebied als op dat van de genoemde menswetenschappen –, maar wordt ook nog eens op het spoor gezet van een groot aantal Angelsaksische publikaties, die in onze regio niet altijd bekend zullen zijn onder een wat wijder publiek. Gebrek aan ruimte laat niet toe elk opstel zelfs maar te noemen. Daarom alleen een vermelding van enkele bijdragen die een meer dan blijvende indruk maken. K.W. Whitlam: "Israelite Kingship"; R.P. Carroll: "Prophecy and Society". De opstellen van H.G.M. Williamson: "The concept of Israel in transition" en van P.R. Davies: "The Social world of the apocalyptic writings" zijn naar mijn oordeel juwelen. Een verheugend teken is dat Dr. Grace I. Emmerson een uitvoerige bijdrage over "Women in Ancient Israel" heeft kunnen leveren.

Om het gehalte en de verdienste van deze bundel op een andere manier aan te geven: een boek dat ik elke serieuze doctoraalstudent Oude Testament *verplicht* zou willen voorschrijven.

P.C. Beentjes

Coggins, R.J. *Introducing the Old Testament*, (Oxford Bible Series), Oxford, Oxford UP, ISBN 0-19-213254-7 (hbk), 0-19-213255-5 (pbk), 1990, 13 x 19, xii+165 blz., £25 - (hbk); £8.95 (pbk).

De bestudering van het Oude Testament is heel lang volstrekt gedomineerd door hetgeen meestal de historisch-kritische methode wordt genoemd. De laatste tijd wordt nogal eens de vraag gehoord of deze klassieke aanpak de enig mogelijke is en of er niet andere benaderingswijzen bestaan die eveneens recht van spreken hebben. Dit boek is een mijns inziens zeer geslaagde poging om die nieuwere verworvenheden eens duidelijk over het voetlicht te brengen. Doordat de titel van elk der negen hoofdstukken telkens als een korte vraag is geformuleerd, wordt de lezer vanaf het begin heel duidelijk ingewijd in de "methodische twijfel" die aan veel bijbelse deelgebieden eigen is ("Did it all happen?"; "The Old Testament as liberation?"; "Is a theology possible?"). En of het nu handelt over de rol van de archeologie, de maatschappijstructuren van het oude Israël, of de mogelijkheden en grenzen van de literaire aanpak van het Oude Testament, steeds weet Coggins de actuele stand van zaken op een bijzonder heldere wijze te verwoorden. Afgezet tegen de klassieke "Inleidingen op het Oude Testament" is dit boekje een verademing. Vooral beginnende theologie-studenten, maar ook zij die op een aangename wijze eens willen vernemen hoe reëel de zaken binnen het uitgebreide vakgebied er nu eigenlijk voorstaan, zullen veel aan dit boek hebben. Dat zowel de bevrijdingstheologie als feministische vragen met betrekking tot het Oude Testament ruim aandacht krijgen, zegt voldoende over de *verfrissende aanpak*.

P.C. Beentjes

Seitz, Christopher, R. *Theology in conflict, Reactions to the Exile in the book of Jeremiah*, (Beiheft zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 176), Berlin, De Gruyter, ISBN 3-11-011223-X, 1989, 16 x 23, xii+330 blz., DM 138,-.

De bonte en rijke verscheidenheid aan literaire vormen die in het boek Jeremia te vinden is, vormt tegelijk ook het cruciale probleem: want wat is nu precies de narratieve samenhang van het gehele werk? In deze omvangrijke studie, een verkorte versie van een in 1986 te Yale verdedigd proefschrift, heeft S. daarover een belangwekkende these ontwikkeld: de van voor 597 v.Chr. daterende prediking van Jeremia heeft tweemaal een ingrijpende bewerking ondergaan (de eerste tussen 597 en 587 vanuit Juda, de tweede na 587 vanuit Babylon), die terug te voeren zijn op diepgaande theologische conflicten over de interpretatie van de ballingschap.

Teneinde dit dispuut een verantwoord kader te geven, opent S. zijn boek met een uitvoerige, maar vooral zeer minitieuze "socio/historical study of the exilic period" (pp.8-102) die de jaren 712-597 v.Chr. beslaat. Temidden van vele details bevat de excursus met betrekking tot de term 'am ha'ares (pp.42-71) duidelijk nieuwe gezichtspunten in vergelijking met het vele dat over deze kwestie reeds geschreven is. In de conclusie van dit tweede hoofdstuk weet de auteur aan te tonen dat de traditionele opvatting, als zou de deportatie van 597 een soort milde "voorafschaduwing" zijn van de uiteindelijke ondergang in 587, volkomen ongegrond is. Aan de gebeurtenissen van 597 dient veel meer gewicht te worden toegekend dan tot nu toe in de vakliteratuur is gebeurd.

In het derde hoofdstuk (pp.103-202) wordt daarom met name bestudeerd welke invloed deze eerste deportatie heeft gehad in het boek Ezechiël (19, 21,29-32) en in het zgn. Deuteronomistisch Geschiedwerk (2 Kon. 24). Tamelijk overtuigend wordt aangetoond dat 2 Kon. 24 oorspronkelijk is geschreven vanuit het perspectief van 597 v.Chr., maar door het later geschreven 2 Kon. 25 (waarin de ondergang van 587 wordt behandeld) bijna als vanzelf vanuit de laatstgenoemde wordt geïnterpreteerd. Ook de nauwe relaties - zowel overeenkomsten als verschillen - tussen 2 Kon. 24 en Jer. 39; 2 Kon. 25 en Jer. 52 - komen uitgebreid ter sprake en leveren een duidelijke bijdrage aan de bestaande discussie.

Zeer uitvoerig wordt de herkomst en functie van Jer. 37-43 onderzocht. S. is de mening toegedaan dat deze "scribal Chronicle" afkomstig is van een auteur die in 597 in Juda achterbleef, maar in 582 alsnog met de derde deportatie in Babylon terecht is gekomen. Daarnaast is er nog sprake van een zgn. "exilic Redaction", die niet alleen de "scribal Chronicle" heeft verwerkt in de reeds bestaande Jeremia-traditie van voor 597, maar ook de structuur van Jer. 21-36 drastisch heeft gewijzigd door een soort "diachroon" patroon te componeren waarin met name Jojakim en Zedekia als parallelle figuren gaan functioneren bij de ontvangst van en hun reactie op het goddelijk oordeel bij monde van Jeremia.

Hoewel deze studie een complexe materie aansnijdt, blijft ze toch voortdurend uitnodigen tot verder lezen. Vanaf het moment echter dat S. in zijn analyse eerst de exilische redactie bespreekt (pp.222-235) en daarna de "scribal Chronicle" (pp.236-281) zou men het spoor bijster kunnen raken. Het waarom van juist deze volgorde is onduidelijk, of het moest zijn dat bij de hoofdstukindeling van het boek Jeremia wilde aanhouden, het kan bij de lezer in elk geval wel voor enige verwarring zorgen. De analyse van Ez. 19 ontbeert voor de gebruikte metafoer de vermelding van een aantal parallelle plaatsen (Num 23,24; 24,9. Deut. 33,20; Mich. 5,7) die - net als de uitvoerig beschreven passage uit Gen. 49,9-12 - zegenspreken zijn. Dat Ez. 19 dan een *gina* (dodenklacht) is, had aandacht dienen te krijgen (cfr. Boentjes, *BTFT* 35(1974)357-371). Ook ontbreekt hier een verwijzing naar de studie van B. Lang *Kein Aufstand in Jerusalem*, Stuttgart 1978. Tenslotte zou ook een lijst van afkortingen niet hebben misstaan.

Naar ik verwacht zal deze creatieve visie op een cruciaal theologisch vraagstuk in de komende tijd een aanzienlijke stroom van verdere publikaties voortbrengen, wellicht ook met een uitbreiding naar Deutero-Jesaja.

P.C. Boentjes

Spiegel, Egon. *Gesetzverzicht*, Grundlagen einer biblischen Friedenstheologie, Kassel, Weber/Zucht, ISBN 3-88713-013-8, 1987, 15 x 21, 280 blz.

De schrijver, die in 1952 geboren is, wordt op de omslag "Diplomtheologe und Diplompolitologe" genoemd. Zijn boek bevat de publikatie van het eerste deel van een dissertatie (theologische faculteit te Frei-

burg i.B.). Het bestaat uit drie delen: de omvang, de wortels en het doel van Jezus' verzaken van geweld ("Gewaldverzicht"). Eerst worden de voornaamste nieuwtestamentische passages besproken. Daarna be- toogt S. dat Jezus geweld mijdt in navolging van zijn Vader en omdat hij helemaal op die Vader vertrouwt en ook uit liefde. De lange excursus (blz. 114-167) over de zogenaamd gewelddadige God van het Oude Testament valt binnen dit tweede deel op. Tenslotte behandelt S. het dubbele doel van Jezus' houding: zijn liefde wil de vijand winnen en zijn verzaken van geweld staat in functie van het koninkrijk van God. Deze bijbeltheologische studie is zeer informatief. Oorspronkelijke exegetische inzichten vindt men er niet, maar uit de overzichtelijke bespreking van de bijbelpassages (niet het minst uit de loerrijke en verzorgde voetnoten) blijkt ongetwijfeld het degelijke en ruim opgevatte vooronderzoek. Geen belangrijke tekst van het Oude en Nieuwe Testament blijft achterwege.

Bepaalde paragrafen van dit werk zijn eerder algemeen. Naar het mij voorkomt mogen vier bezwaren niet onvermeld blijven. 1) Geweld is een "umbrella-term" en hoeft m.i. niet altijd negatief opgevat te worden. 2) S. wil de bijbel (vooral het O.T.) te zeer "redden", nauwelijks komt "Sachkritik" aan bod; hier en daar lijkt de stellingname wat geforceerd (bijv. gewelddadig als tegengesteld aan arm; geloven in God als verzaken van geweld). 3) men ontkomt niet aan de indruk dat een onaantwoordbare godsopvatting aanwezig is; men vermoedt dat volgens S. God "binnenaards" werkt en de pacifistische mens te hulp komt. 4) Veel lezers zullen het met S. grondig oneens zijn over een "dezentrale, anarchistisch-theokratische Gemeinshaftstruktur" als christelijk ideaal voor onze tijd.

Tussen blz. 169-170 zijn enkele woorden of zinnen uitgevallen. Een Engelse samenvatting (blz. 242-246), een uitvoerige, vooral Duitse bibliografie en een register van bijbelteksten staan aan het einde van dit met zorg geschreven lezenswaardig en uitdagend boek.

J. Lambrecht

Robinson, John A.T. *Redater le Nouveau Testament* (Collection Bible et vie chrétienne), vert. door Marie de Mérode, Paris, P. Lethielleux, ISBN 2-283-61008-7, 1987, 488 blz.

De zeer vermaarde J. Robinson, vroeger Anglicaans bisschop van Woolwich (Londen) en schrijver van *Honest to God*, kon nog voor zijn dood in 1984 het Woord Vooraf schrijven van de Franse vertaling van het werk dat in 1976 verscheen. De ophelmende stelling in dit boek is bekend. Alle geschriften van het Nieuwe Testament stammen uit de periode voor zeventig. Het feit dat de val van Jeruzalen nergens in het N.T. als een verleden feit vermeld wordt, is voor Robinson de aanleiding om alle argumenten die voor een vroege datering pleiten uittoen te zetten. In zijn voorwoord spreekt Robinson over de talrijke positieve reacties in Frankrijk en het nagenoeg totale stilzwijgen in Duitsland. In het Nawoord (blz. 469-479) geeft de vertaalster een kort overzicht van de controverse in Frankrijk waarvan vooral de publikaties van C. Tresmontant, J. Carmignac en P. Grelot getuigen. In geen geval kan men zeggen dat Robinsons nieuwe datering bij veel exegeten instemming gevonden heeft.

J. Lambrecht

Pesch, Rudolf. *Der Prozess Jesu geht weiter* (Herderbücherei, Band 1507), Freiburg/Basel/Wien, Herder Taschenbuch Verlag, ISBN 3-451-08507-0, 1988, 126 blz.

De bekende nieuw-testamenticus R. Pesch schrijft sinds enkele jaren "Taschenbücher" voor het ruimere publiek. Deze bijdrage biedt een nauwkeurige historische reconstructie van Jezus' proces aan de hand van de synoptische evangeliën (zie het overzicht op blz. 35-56: van Palmzondag tot Goede Vrijdag). In het tweede deel toont de schrijver aan hoe hedentendage dit proces bij christenen en niet-christenen nog altijd gevoerd wordt. De korte actualiserende paragrafen gaan telkens uit van een vers uit het Johannesevangelie. Helder en aansprekend geschreven.

J. Lambrecht

Caragounis, Chrys C. *Peter and the Rock*, (Beiheft zur Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche, 58), Berlin/New York, De Gruyter, ISBN 3-11-012396-7, 1990, 16 x 24, viii+157 blz., DM 64,-.

Cette étude remet la thèse en question, qui est devenue *opinio communis* parmi les exégètes concernant Mt 16,17-19. Après des siècles de désaccord entre protestants et catholiques, on était dernièrement en général d'accord que la pierre sur laquelle l'Eglise sera construite selon Mt 16,18 indiquait l'apôtre Pierre. Dans une première partie, plutôt linguistique, l'auteur démontre que le jeu de mot dans le texte grecque avec la parole "pierre" ou "roc" (*petra*) et le nom de l'apôtre (*Petros*) ne suppose pas que ce texte est une traduction d'un original araméen qui n'aurait employé qu'un seul mot - *kefas* en l'occurrence - que le grec n'aurait pas pu rendre par la même parole.

La deuxième partie est une étude "herméneutique", sans faire la préhistoire du texte (l'histoire de sa genèse ou de sa rédaction). L'étude du contexte littéraire de Mt 16,13-20 et de sa structure aboutissent finalement à la conclusion principale que la "pierre" sur laquelle le Christ entend construire Son Eglise n'est pas Pierre, le premier des apôtres, mais sa confession de foi, exprimée en Mt 16,16. Le fondement de l'Eglise est la confiance que Jésus est le Messie. L'auteur finit par proposer d'interpréter les paroles de Jésus "Tu es Pierre" comme l'équivalent d'un serment dans le sens de: "Comme tu es vraiment Pierre, c'est sur ce roc (= ta confession de Ma messianité) que je bâtirai mon Eglise!"

Vouilà que le vieux débat est ré-ouvert avec une série de considérations et arguments qui me semblent fort valables. La parole est maintenant aux défenseurs de l'autre thèse, qui a perdue son évidence et même sa crédibilité tant que cette étude de Caragounis n'est pas réfutée.

Hendrik Hoet

Koet, B.J. *Five Studies on Interpretation of Scripture in Luke-Acts*, (Proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor in de Godgeleerdheid aan de Universiteit voor Theologie en Pastoraat te Heerlen), Leuven, (Studiorum Novi Testamentum Auxilia nr.14), Leuven U.P./Peeters, ISBN 90-6186-330-9 (Leuven U.P.), ISBN 90-6831-189-1 (Peeters), 1989, 16 x 24, 196 blz., f45,-.

This concise dissertation constitutes an important contribution to the renewal taking place in the studies on Luke-Acts. Three out of the five studies mentioned in the title - the second, first, and fifth - were previously published in this journal - 46(1985)59-73; 47(1986)368-394; 48(1987)397-415 - and have been reprinted with minor corrections.

The Introduction (11-24) indicates in what way these five studies form a substantial unity. Each of them deals with a passage (all Lucan redaction) where interpretation of Scripture is prominent. First comes Jesus' début as an interpreter of Scripture (Luke 4,16-30), followed by his last major appearance as an interpreter (24,13-35). The fourth study deals with Paul's début as an interpreter (Acts 13,14-52), followed by his last performance (Acts 28,16-31) where interpretation of Scripture again is crucial. The link between this pairs is formed by the third study which investigates to what extent (according to Luke) interpretation of Scripture plays a role in Paul's change from persecutor into proclaimer of Jesus (Acts 6-9 and 22-26). The Conclusions (140-161) point out, firstly, that Luke-Acts show a "systematic" way of dealing with Scripture: well-thought out, organized and coherent, while using techniques and terms reminiscent of later rabbinic hermeneutics and other Jewish literature. Secondly, Luke 2,32 is shown to be the programme for the mission of Jesus and his disciples as it develops in the Gospel and Acts; this mission towards Israel and among the Gentiles is in accordance with Isaiah and the other Prophets, Jesus and his disciples are portrayed as prophets, as obedient to the Law and as interpreters of Scripture. Furthermore, Jesus fulfils the Scriptures by realizing their programme; the Scriptures and his fulfilment, then, become programmatic for his disciples, who in their turn proclaim them to a new audience. Luke stresses that Paul was brought up as a law-abiding, zealous Jew and Pharisee (22,3; 23,6; 26,5-6) and was still (or again!) so after the Damascus event (23,6; 24,21; 26,6-8.22-23), on the other hand Luke depicts Stephen's adversaries (including Saul the persecutor) and later on the opponents of Paul the preacher (including the High Priest in 23,3) as not truly law-abiding. Thirdly, the passages analysed contain no ground for the often assumed "rejection of Israel": one should carefully distinguish between the different groups and reactions within the Jewish audience depicted, keeping in mind that the harsh prophetic words intend to provoke repentance and to maintain (or restore) God's covenant with his people, while the salvation of the Gentiles is only conceivable in addition to that of Israel. The fact that the opposing part of the Jews falls short of the mission given to Israel in Isa 49,6 - to be a light for the Gentiles - does not imply that God or his missionaries reject his people. Finally, the accepted view that Luke-Acts has been written for a predominantly Gentile au-